

Список використаних джерел:

1. Деякі питання забезпечення переговорного процесу про вступ України до Європейського Союзу за кластером 1 “Основи процесу вступу до ЄС”: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 травня 2025 № 475-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/475-2025-%D1%80#Text>
2. Справа «Маймулахін і Марків проти України» (заява №75135/14): Рішення Європейського суду з прав людини від 01 червня 2023. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_i96?find=1&text=%D1%86%D0%B5%D1%80%D0%BA%D0%B2%D0%B0#w1_1
3. Про затвердження плану дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на 2021-2023 роки: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 червня 2021 №756-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/756-2021-%D1%80#Text>
4. Про затвердження Плану дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2015 №1393-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1393-2015-%D1%80#Text>
5. Київський міжнародний інститут соціології. Соціологічні та маркетингові дослідження. URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1417&page=1>

Цветкова Юліанна Володимирівна,
доцент кафедри теорії та історії права
та держави Навчально-наукового
інституту права Київського
національного університету імені
Тараса Шевченка, доктор юридичних
наук, доцент

ПРОПОРЦІЙНІСТЬ ЯК ПРИНЦИП ПРАВОТВОРЧОСТІ: ВІТЧИЗНЯНА ТА ЄВРОПЕЙСЬКА ДОКТРИНА

Тривалий час принципи правотворчості у вітчизняному правовому полі залишалися темою доктринальних дебатів науковців, поки 24.08.2023 не був прийнятий закон «Про правотворчу діяльність», ст. 3 якого передбачила вісім основних принципів правотворчої діяльності [1]. Однак, як цього й можна було очікувати, перелічення цих принципів без їх тлумачення у тексті закону призвело до активізації дискусій щодо змістовного наповнення цього феномену. В контексті євроінтеграційного вектору руху правової системи України, який неодмінно буде супроводжуватися адаптацією вітчизняного права до права ЄС, величезної значущості набувають порівняльно-правові дослідження, що встановлюють спільний ґрунт для доктринальних тлумачень та розумінь фундаментальних правових феноменів, до яких належать, зокрема, й принципи правотворчості.

Одним із наріжних принципів правотворчості є принцип пропорційності, зазначений в ст.3 п. 4. Принцип пропорційності, який інколи називають принципом домірності має на меті встановлення розумного балансу між існуючими в демократичному суспільстві випадками обмеження прав людини та легітимною метою такого обмеження [2, 26].

У вітчизняній науковій літературі застосування та тлумачення цього принципу аналізувалося та вивчалось ще до закріплення його у законі «Про правотворчу діяльність». Під час прийняття та після прийняття відповідного закону дискусії розгорнулися з новою силою. Багато розробників цього закону на стадії обговорення при визначенні принципів правотворчої/законотворчої діяльності не виділяли принцип пропорційності як відокремлений, сприймаючи його як цілком правомірне доповнення-характеристику принципу верховенства права [3, 52-54]. Причому у тлумаченні цього феномену спиралися не тільки на вітчизняні доробки, а й на концепти ЄС, проводячи паралелі з принципом пропорційності, закріпленим у ст. 5 Договору про заснування Європейського співтовариства «... покликаним забезпечувати право на свободу людини, гарантувати у праві розумний баланс приватних та публічних інтересів, правильне співвідношення між державним впливом і державними інтересами, відповідними засобами їх досягнення та інтересами окремої особи, а отже слугувати досягненню співрозмірності в обмеженні прав і свобод людини і громадянина при покладенні обтяжень на людину, які викликаються нагальними потребами держави, але не мають перевищувати межі необхідного в конкретних умовах...» [3, 56].

Після прийняття закону «Про правотворчу діяльність» ця дискусія тільки загострилася. Наприклад, О.О. Томкіна висловлює сумніви, що виділення принципу пропорційності як окремого принципу правотворчої діяльності є доречним, адже аргументації рішень Конституційного Суду України та дослідження багатьох вітчизняних науковців при аналізі сутності та змістовного наповнення феномену принципів права визначають пропорційність як ціннісно-змістовну складову, імманентний елемент, єднісний складник та органічну властивість принципу верховенства права [4]. Вивчення принципу пропорційності у вітчизняній науковій доктрині пропонується проводити у кореляції з дослідженнями принципів права за методом дедукції як явищ та загального та окремого. Зв'язок принципів правотворчої діяльності та принципів права визнається нерозривним, адже як аргументує О.О. Томкіна «...принципи правотворчої діяльності є похідними від принципів права, а відтак мають їх ознаки. На основі принципів правотворчості формуються її цілі і завдання на різних рівнях правового регулювання, реалізуються регулятивні, охоронні та інші функції права...» [4, 46] З цього виходить теза, що принцип пропорційності правотворчої діяльності слід розглядати як складову принципу верховенства права у правотворчій діяльності (зазначеного у ст. 3. п.1 закону «Про правотворчу діяльність» [1]).

Дослідження правової доктрини права ЄС демонструє нам дещо інше сприйняття цього феномену.

По-перше, європейська наукова доктрина не виділяє окремо принципи правотворчості, узагальнюючи їх до широкого розуміння принципів права ЄС в цілому (Еміліу Н., Янс Я., Коста В., Длугош-Йозвіак Й. та інші [5; 6; 7]). Спільним з українською моделлю є коротке та нерозгорнуте формулювання цього принципу в основоположних нормах. Як вже було зазначено, в законі України «Про правотворчу діяльність» ст. 3 декларує «Правотворча діяльність здійснюється відповідно до принципів:... 4) пропорційності...». Договір про Європейський Союз 07.02.1992 р. ст. 5 п. 4 обмежується тезою «Відповідно до принципу пропорційності заходи Союзу за змістом та формою не виходять за межі того, що є необхідним для досягнення цілей Договорів» [8], але тут застосування цих принципів прив'язується не стільки до загальних принципів права, скільки до здійснення повноважень Союзу. Додатково змістовне та процедурне наповнення цього принципу визначається у Протоколі про застосування принципів субсидіарності та пропорційності 02.10.1997 р. [9].

По-друге, принцип пропорційності сприймається в його конкретному пристосуванні до національних заходів держав-членів, які застосовують його при впровадженні загальних норм права ЄС. В цьому аспекті європейські юристи розглядають реалізацію принципу пропорційності через три основних елементи, поєднаних та розгорнутих послідовно. Першим виступає ідея, що національні заходи мають бути фактично *придатними* для захисту інтересу, який потребує захисту. Між конкретним заходом та його об'єктом повинен бути причинно-наслідковий зв'язок. Другим виступає *необхідність* застосування, яка означає, серед іншого, що не повинно бути жодного менш обмежувального, але адекватного заходу, доступного для досягнення поставленої мети. Іншими словами, йдеться про критерій «найменш обмежувальної альтернативи». Третім елементом виступає принципом пропорційності *sensu stricto*, яким заходи визнаються непропорційними, коли обмеження, яке вони спричиняють, є непропорційним поставленій меті або досягнутому результату. Можна також сказати, що це принцип пропорційності в його справжньому сенсі [10, 240-241]. Три зазначені принципи європейської доктрини в цілому відповідають вітчизняному доктринальному тлумаченню, звичайно, з урахуванням загальної відмінності дворівневої правової системи ЄС від монолітно-наскрізної правової системи України з її єдиним органом законодавчої влади.

Але головна відмінність європейсько-доктринального від вітчизняного підходу базується на джерельній базі дослідження природи принципу пропорційності. Тоді коди вітчизняною базою здебільшого виступає академічна наукова доктрина, європейська аналітична думка базується на судових прецедентах та мотивувальних частинах рішень суду ЄС, зокрема, таких як Польща проти Парламенту та Ради (C-626/18, EU:C:2020:1000), Чеська Республіка проти Парламенту та Ради (C-482/17, EU:C:2019:1035) та інших [11].

Підсумовуючи зазначене, можемо зробити висновки, що європейська доктрина щодо змістовного наповнення принципу пропорційності є достатньо близькою до українського підходу та тлумачення, схожою є й загально абстрактний підхід формулювання; принциповою різницею у розумінні та

наповнені цих принципів є аргументація, яка в українському правовому просторі більше ґрунтується на академічних підходах правової доктрини, а в європейському – на доктринах судових рішень.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про правотворчу діяльність» 24.08.2023
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20#Text>
2. Кот О. О., Колодій А. М. Принципи правотворчої діяльності згідно закону України «Про правотворчу діяльність». *Вісник Національної академії правових наук України*. 2024. Том 31. № 2. С. 15-32. DOI: 10.31359/1993-0909-2024-31-2-15.
3. Погорелова З. О. Принципи нормотворчої діяльності органів державної влади. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2021. Том 7. С. 52-60.
4. Томкіна О. О. Пропорційність у системі принципів правотворчої діяльності. *Нове українське право*. 2025. Вип. 3. С. 44-49. DOI <https://doi.org/10.51989/NUL.2025.3.5>
5. Kosta V. The Principle of Proportionality in EU Law: An Interest-Based Taxonomy (April 9, 2019). Forthcoming, J. Mendes, *EU Executive Discretion and the Limits of Law* (Oxford University Press). 2019. <https://ssrn.com/abstract=3368867>
6. Długosz-Józwiak J.. The Principle of Proportionality in European Union Law as a Prerequisite for Penalization. *Przegląd Prawniczy Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza*. 2017. V. 7. P. 283-300. DOI:10.14746/ppuam.2017.7.17}
7. Emiliou N. *The Principle of Proportionality in European Law, a Comparative Study*. Kluwer Law International, 1996. 320 p.
8. Договір про Європейський Союз 07.02.1992 р. р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06#Text
9. Протокол «Про застосування принципів субсидіарності та пропорційності» 02.10.1997. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_641#Text
10. Jans J. H. Proportionality Revisited. *Legal Issues of Economic Integration* (May 27, 2009). Vol. 27. No. 3. P. 239-265. 2000. <https://ssrn.com/abstract=1410644>
11. Lenaerts K. Proportionality as a matrix principle promoting the effectiveness of EU law and the legitimacy of EU action. *ECB Legal Conference 2021 Continuity and change – how the challenges of today prepare the ground for tomorrow*. 2021. November 25.
https://www.ecb.europa.eu/press/conferences/shared/pdf/20211125_legal/ECB-Symposium_on_proportionality_25_November_2021.en.pdf